

ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

An Analytical Study of Principle of Kind Reception

(Patisanthāra) in Theravāda Buddhist Scriptures

¹พระมหาผาวัน อินทปัญโญ, ²แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม,

³सानุ มหัทธนาตุลย์ และ ⁴พระศรีวินยาภรณ์

¹Phramaha Mawin Indapañño, ²Mae Chee Kritsana Raksachom,

³Sanu Mahatthanadull and ⁴Phra Srivinayaphon

^{1,2}บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2}Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

³วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

³International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

⁴บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

⁴Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

¹Corresponding Author's Email: mawin25323@gmail.com

Received: May 16, 2024; **Revised:** July 22, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาหลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นงานวิจัยเชิงเอกสารโดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์สำคัญและนำเสนอเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปฏิสันถาร มี 2 อย่าง ได้แก่ (1) อามิสปฏิสันถาร คือการต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยวัตถุสิ่งของ ประกอบด้วยการนอบน้อมเคารพ กราบไหว้ บูชาด้วยปัจจัย 4 (2) ธัมมปฏิสันถาร คือการต้อนรับด้วยการให้ธรรมะด้วยการสนทนาธรรม ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกพระสาวิกา อุบาสกและอุบาสิกาต่างต้อนรับกันและกันด้วยธัมมปฏิสันถาร 2) ปฏิสันถารมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอามิสปฏิสันถาร ได้แก่ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ปริจาคะ พลี 5 ส่วนหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับธัมมปฏิสันถาร ได้แก่ ขันธ 5 ธาตุ 6 อนุปุพพิกถา อริยสัจ 4 3) หลักการปฏิสันถาร แบ่งออกเป็น 2 ประการ ได้แก่ (1) หลักอามิสปฏิสันถาร สำหรับสัทธินิหาริก พึงปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ อันตเวาสิก พึงปรนนิบัติอุปัฏฐากอาจารย์ ภิกษุภิกษุณีปฏิสันถารกับพระราชา ญาติ และแม้กับโจร (2) หลักธัมมปฏิบัติสันถาร ภิกษุภิกษุณีควรให้ธรรมะแก่พุทธบริษัทที่มาเยือน หรือผู้ประสงค์อยากฟัง

ธรรม รวมถึงชี้แนะให้คำปรึกษาแก้ไขปัญหา โดยนำหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาอธิบายประกอบให้เข้ากับเหตุการณ์นั้น

คำสำคัญ: หลักปฏิสันถาร; อามิสปฏิสันถาร; ธัมมปฏิสันถาร

Abstract

In this research article, three objectives were purposely made: 1) to study the principle of kind reception in Theravada Buddhist scriptures, 2) to study the Dhamma principles relating to kind reception in Theravada Buddhist scriptures, 3) to analyze the principle of kind reception in Theravada Buddhist scriptures. This research employed a documentary research methodology done by studying documents from Tipiṭaka, Commentaries, and related important Buddhist scriptures.

The findings show that 1) There are two types of kind reception (paṭisanthāra), namely: (1) Worldly kind reception (Āmiṣsa-paṭisanthāra), and (2) Doctrinal kind reception (Dhamma-paṭisanthāra). On the one hand, worldly kind reception basically refers to the act of welcoming guests with materials consisting of humility, reverence, and worship with four necessities: three robes, alms food, shelter, and medicine including worship with offerings, flowers, and perfumes, on the other hand, doctrinal kind reception refers to welcoming by giving Dhamma or Dhamma discussion. 2) The Buddha friendly welcomed his disciples including Venerable Sāriputta, Mahā Moggallāna, Ānanda, and Anuruddha with doctrinal kind reception. Kind reception is obviously related to the principles in the Theravada Buddhism scriptures, that is, four kinds of Brahmavihāra, four kinds of saṅghavattṭhu, and paricāka is charity. These are the principles concerning with worldly kind reception. As regards principles of five aggregates, six elements, including the earth element and consciousness element as the end, anupubbikathā, and the Four Noble Truths, they are the principles relating to the doctrinal kind reception. 3) The mentioned principle of kind reception in Theravada Buddhist scriptures can be analyzed by two types: (1) Principle of worldly kind reception: Saddhivihārika should treat the preceptor with respect by serving closely, preparing water for consumptions. When he was sick, Saddhivihārika would provide nursing care and service until he got recovered. Antevāsika should serve, respect and pay homage to the teacher. When he was sick, he should provide nursing care and service until he got recovered. Bhikkhu and bhikkhunī should practice the kind reception with the king by offering the desired shelter items. They should treat their relatives by giving them material things. They should help them when they are in trouble. Bhikkhu and bhikkhunī should practice the kind reception with the thieves by offering food, water, and residential shelters as they see appropriate, (2) Principle of doctrinal kind reception: Bhikkhu and bhikkhunī should speak and impart Dhamma to Buddhists who come to their residence and those who wish to listen to the Dhamma including helping them by giving advice to find solutions to problems based on the principles of the Buddha.

Keywords: The Principle of Kind Reception; Worldly Kind Reception; Doctrinal Kind Reception

บทนำ

การกระทำปฏิสันถารมีความสำคัญต่อชีวิตและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นธรรมเนียม ประเพณีอันดีงามในพระพุทธศาสนา ในครั้งพุทธกาล พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ประสงค์จะเสด็จไปแสดงธรรมโปรดแก่เหล่าปัญจวัคคีย์ ผู้เคยอุปฐากเมื่อครั้งที่บำเพ็ญทุกรกิริยา จึงเสด็จ

จาริกไปถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงที่นั่นแล้ว เหล่าปัญจวัคคีย์ พอเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ก็ได้ทำการตกลงกันว่า “ท่านทั้งหลาย พระสมณโคดมนี้ เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก กำลังเสด็จมา พวกเราไม่ควรกราบไหว้ ไม่ควรลูกรับ ไม่ควรรับบาตรและจีวรของพระองค์ แต่พวกเราจะจัดอาสนะอันสมควรไว้ ถ้าพระองค์ปรารถนาจะนั่ง ก็จักประทับนั่ง” ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาถึง เหล่าปัญจวัคคีย์ก็ไม่อาจตั้งอยู่ในกติกาที่ตนได้ตกลงกันไว้ ต่างคนต่างต้อนรับพระผู้มีพระภาคเจ้า คนหนึ่งรับบาตรและจีวร คนหนึ่งปูอาสนะ คนหนึ่งจัดหาน้ำล้างพระบาท คนหนึ่งจัดตั้งตั่งรองพระบาท อีกคนหนึ่งนำกระบุงเบี่ยงเช็ดพระบาทเข้าไปวาง เพราะว่าเหล่าปัญจวัคคีย์เคยอุปฐากปรนนิบัติพระผู้มีพระภาคเจ้ามาก่อน ฉะนั้น จึงรู้เรื่องวัตรปฏิบัติ สิ่งที่ตนควรทำแก่พระองค์ เมื่อเหล่าปัญจวัคคีย์ทำการตระเตรียมทุกอย่างสำเร็จแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ประทับนั่งบนอาสนะ ที่เหล่าปัญจวัคคีย์ปูลาดถวาย แล้วทรงล้างพระบาท หลังจากนั้นพระองค์ก็แสดงธรรมโปรดเหล่าปัญจวัคคีย์ โดยลำดับ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/12/18)

ฉะนั้น ปฏิสันถาร จึงเป็นธรรมเนียมประเพณีที่มีมาตั้งแต่โบราณกาล ในการที่จะทำให้แขกผู้มาเยือนเกิดความพอใจมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างนี้ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ปฏิสันถาร” มี 2 อย่าง คือ 1. อามิสปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยสิ่งของ 2. ธัมมปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/152-153/123-124) อามิสปฏิสันถารนั้นเป็นการต้อนรับด้วยอาหารเครื่องดื่ม สิ่งของต่าง ๆ ในวินัยมขมีคำอธิบายธัมมปฏิสันถาร แปลว่าการต้อนรับแขกผู้มาเยือน หรือการต้อนรับปราศรัย การอดรู้ตัวต่าง ๆ ระหว่างตนกับคนอื่น ก่อให้เกิดสามัคคีธรรมขึ้นระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ลบล้างรอยแตกแยกความริ้วฉานให้หมดสิ้นไป มีความคิดเห็นตรงกันแม้จะมีฐานะต่างกันก็อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เป็นวัตรปฏิบัติที่ควรทำแก่กันและกัน (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2556)

แต่สังคมในยุคปัจจุบันนี้มีพฤติกรรมสวนทางกัน โดยทั่วไปในทุกวันนี้มองข้ามวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงาม ที่ได้สืบทอดกันมาช้านานว่า “เป็นเรื่องล้าสมัย” กิริยามารยาทการต้อนรับ ตามวิถีชาวพุทธ ได้แก่ การมีความเคารพ ตามหลักคารวตา 6 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 8/271/363) การพนมมือ ไหว้ กราบพระ กราบผู้ใหญ่ การฝึกพฤติกรรมในการนั่ง ยืน เดิน การลุกขึ้นยืนต้อนรับ ของสังคมไทยเราเริ่มลดน้อยลงทุกวัน เหมือนจะเป็นลางบอกเหตุว่าหากเป็นเช่นนี้ต่อไป ยอดของคนที่จะมีมารยาทก็จะลดลงเรื่อย ๆ และค่อย ๆ หายไปในที่สุด แต่ถึงแม้จะกล่าวได้ว่าปัจจุบันมารยาทไทยของเราเริ่มลดลง แต่ก็ยังมีผู้คนบางส่วนที่ทำให้เชื่อว่าเยาวชนของเรายังเป็นคนดีมีมารยาทอยู่ ซึ่งหากเป็นไปได้ก็อยากให้ทุกคนนั้นช่วยกัน สร้างมารยาทที่ดีงามนี้ สืบต่อไปเรื่อย ๆ ให้เยาวชนรุ่นต่อ ๆ ไปได้เป็นแบบอย่างและรักษาไว้ซึ่งมารยาทการต้อนรับ ซึ่งเป็นธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของไทยเราเรื่อยไป

ดังนั้น ปฏิสันถารตามหลักคารวธรรมนั้น มีนัยสำคัญ คือ สมาชิกในครอบครัวมีความเคารพ ปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ในครอบครัว และในสังคม มีการอบรมสั่งสอนให้คนในครอบครัวปฏิบัติตนในการใช้ชีวิตที่ถูกต้อง มีการแสดงความเคารพและให้เกียรติต่อกันและกันเสมอ มีการแนะนำกันหรือชักชวนกันทำกิจกรรมสาน

ความสัมพันธ์ ให้ความเคารพในการใช้ชีวิตในสังคมเพื่อความไม่ประมาท และมีการแสดงความเคารพและให้การต้อนรับ ต่อแขกผู้มาเยือนอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังต้องมี หลักธรรมอื่น ๆ ที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และความเห็นดังกล่าว หลักธรรมที่ช่วยให้เกิดความรักความสามัคคีในสังคม ได้แก่ หลักการวธธรรม 6 หลักการวธธรรมนั้น เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญยิ่งในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น ในสังคมไทย เพราะเป็นหลักธรรมที่ให้เรา มีความเคารพต่อกันและกัน และยังช่วยลดความขัดแย้ง ความรุนแรงในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความอบอุ่น เกิดความรัก ความสามัคคี ทำให้ครอบครัวมีความสร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความเคารพ ไม่ทะเลาะวิวาทกัน และที่สำคัญที่สุดคือ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในครอบครัว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์สำคัญ และเอกสารและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 การศึกษาด้านเนื้อหา/เอกสาร/แนวคิดทฤษฎี/กฎระเบียบ

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2552 คัมภีร์มิลินทปัญหา คัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์มังคลัตถทีปนี หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ หนังสืออิเล็กทรอนิกส์

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้

ขั้นตอนที่ 4 นำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นนำเสนอองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ข้อเสนอแนะจากการวิจัย และข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

1. ปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า (1) ความหมายของปฏิสันถาร “ปฏิสันถาร” หมายถึง การต้อนรับ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ อามิสปฏิสันถาร 1 ธัมมปฏิสันถาร 1 การที่ภิกษุทำการต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยอามิส คือ วัตถุสิ่งของ แม้ไม่ถือเอาส่วนเลิศแล้วให้แก่มารดาบิดา แก่ ไวยาวัจกรผู้รับใช้ภิกษุ แก่พระราชา และแก่พวกโจร ก็ควร เพราะว่า เมื่อส่วนเลิศอันภิกษุจับต้องแล้วให้ พระราชาและพวกโจร ย่อมกระทำความฉิบหายบ้าง ให้ถึงความสิ้นชีวิตบ้าง เมื่อส่วนเลิศอันภิกษุมิได้จับต้องให้ ไป พระราชาและโจรเหล่านั้นย่อมพอใจ ชื่อว่า อามิสปฏิสันถาร การต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยธรรมอย่างนี้ คือ การให้อุเทศ การพรรณนาพระบาลี การบอกธรรมโดยเคารพ การอุดหนุนระหว่างคนเหล่านี้กับตนผู้ไม่ได้ ธรรม ด้วยธรรมโดยประการที่ช่องจะเป็นอันถูกอุดแล้ว ชื่อว่า ธัมมปฏิสันถาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 3/304/263) (2) สาระสำคัญของปฏิสันถาร แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) สาระสำคัญของอามิสปฏิสันถาร 2) สาระสำคัญของธัมมปฏิสันถาร โดยบุคคลหนึ่งกระทำต่ออีกบุคคลหนึ่ง บุคคลผู้ทำปฏิสันถาร เรียกว่า “เป็นผู้มีปฏิสันถาร” เพราะว่าโลกสันนิวาสนี้ มี 2 ช่องเท่านั้น บุคคลย่อมเป็นผู้ อุดหนุนทั้ง 2 ช่องนั้น ด้วยปฏิสันถาร 2 ประการ ได้แก่ 1) ด้วยอามิสปฏิสันถาร การให้ข้าว ให้น้ำ ให้ เครื่องนุ่งห่ม ให้สิ่งของเครื่องใช้ ปัจจัย 4 เป็นต้น 2) ด้วยธัมมปฏิสันถาร การกล่าวต้อนรับด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ การสนทนาที่ประกอบด้วยธรรม ปฏิสันถาร 2 ประการนี้ เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญพึง ประพฤติต่อกันโดยเคารพ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/153/123) (3) กรณี ตัวอย่างบุคคลผู้ทำปฏิสันถาร เป็นการนำเรื่องราวของบุคคลผู้ทำปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มา เพื่อให้ เห็นถึงบุคคลตัวอย่างที่มีความเคารพในปฏิสันถาร โดยยกตัวอย่างมา 14 เรื่อง ได้แก่ 1) เรื่องพระเจ้าโจรนาค พระเถระทำการต้อนรับพระราชาด้วยการให้กัณฑ์ส่วนเลิศ 2) เรื่องอภัยโจร พระเถระทำการต้อนรับโจรด้วยการ จัดหาอาหารให้ 3) เรื่องพระเจ้าปิตุราช พระเถระทำการต้อนรับพระราชาด้วยการให้ที่อยู่อาศัยและอาหาร 4) เรื่องอำมาตย์ของพระเจ้าปิตุราช พระเถระทำการต้อนรับพวกอำมาตย์ด้วยการให้ที่อยู่อาศัยและอาหาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/693-697/202-208) 5) เรื่องสัตว์ผู้เป็นสหายกัน สัตว์ทั้งสามสหายทำความเคารพยำเกรงซึ่งกันและกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย: 2/701/210-211) 6) เรื่องพระมหากัจจายนะ ท้าวสักกเทวราชทรงทำปฏิสันถารต่อพระมหากัจจาย นะ (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/574) 7) เรื่องภิกษุอาคันตุกะ ภิกษุเจ้าถิ่นทำ ปฏิสันถารต่อภิกษุอาคันตุกะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 7/356-357/222- 224) 8) เรื่องพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะออกบวช สารีบุตรปริพาชกทำปฏิสันถารต่อพระอัสสชิ เถระ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/60/72-73) 9) เรื่องนางสุปียา นางสุป ยียาอุปัฏฐากภิกษุผู้อาพาธด้วยการฉีดยาเนื้อชาอ่อนตัวเอง (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย: 1/264/453-455) 10) เรื่องว่าด้วยตระกูล ตระกูลที่ภิกษุควรเข้าไปคบหา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 23/17/465) 11) เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ พระเจ้าปเสนทิโกศลถวายทาน (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/318-322) 12) เรื่องพระทัพพะมัลลบุตร พระ

ทัพพะมัลลบุตรเป็นผู้จัดแจงเสนาสนะและแจกภัตตาหารแก่สงฆ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/380-382/412-414) 13) เรื่องพระเมตตียะและพระภุมมชกะ ท่านพระทัพพะมัลลบุตรชี้แจงให้คบหาถวายอาหารอย่างดีแก่พระเมตตียะและพระภุมมชกะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/183/415) 14) พระปุตติคตตติสสเถระ พระพุทธเจ้าเสด็จไปดูแลพระปุตติคตตติสสเถระ (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/300-302)

2. หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสันถารประกอบไปด้วย 2 ส่วน ดังนี้ (1) หลักธรรมที่เกี่ยวกับอามิสปฏิสันถาร ได้แก่ 1) พรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา คือ ความปรารถนาดีอยากให้เขาเป็นสุข กรุณา คือ ความสงสาร อยากให้เขาพ้นทุกข์ มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นเป็นสุข อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ที่ควรนำมาใช้กับการปฏิสันถาร ทำให้เกิดความสัมพันธที่ดี (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2545) 2) สังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน คือ การให้ เปยยาวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก อัถถจริยา คือ การประพฤติเพื่อประโยชน์ สมานัตตตา คือ การวางตนสม่ำเสมอ ที่ควรนำมาใช้กับการปฏิสันถาร ทำให้เกิดการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ เกื้อกูลกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 21/32/50-51) 3) ปริจาคะ ได้แก่ การเสียสละ แบ่งปันสิ่งของของตนมิใช่ให้แก่ผู้อื่น การเสียสละทั้ง 4 คือ เสียสละทรัพย์ เสียสละอวัยวะ เสียสละชีวิต การช่วยเหลือผู้อื่นที่กำลังเดือดร้อน เมื่อเกิดข้าวยากหมากแพง เกิดภัยพิบัติ ปริจาคะ เป็นหลักธรรมประการหนึ่งในทศพิธราชธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 28/176/112) 4) พลี 5 ได้แก่ ญาติพลี การสงเคราะห์ญาติตามสมควร, อดิพลี การต้อนรับแขกผู้มาเยือน, ปุพฺพเปตพลี การทำบุญอุทิศให้แก่บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว ราชพลี การบำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร, เทวตาพลี การบำรุงสักการะเทวดา หรือการทำบุญอุทิศถวายเทพที่เคารพบูชา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/41/64) 5) อามิสบูชา เป็นการกล่าวหลักธรรมของการนำสิ่งของไปสักการะบูชาบุคคล หรือสิ่งที่ควรเคารพบูชา ด้วยสิ่งของมีดอกไม้มะลิและหอม เป็นต้น เป็นคุณธรรมที่ควรประพฤติปฏิบัติ มุ่งประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวม และยังเป็นการแสดงความเคารพนับถือ ต่อผู้ที่ควรเคารพ อันแสดงถึงความเป็นผู้มีมานะนอบน้อมและเป็นผู้มีคุณธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/401/117) (2) หลักธรรมที่เกี่ยวกับธัมมปฏิสันถาร ได้แก่ 1) ขันธ 5 ได้แก่ รูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ความเที่ยงและไม่เที่ยงแห่งขันธ 5 ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัท เพื่อเป็นธัมมปฏิสันถาร (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548) 2) ธาตุ 6 ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทเพื่อเป็นธัมมปฏิสันถาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/348-354/405-408) 3) อนุปฺพุทฺธิกา เทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไปโดยลำดับ เพื่อพอกอภัยาคัยของเหล่าสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้น ๆ ในอนุปฺพุทฺธิกานั้น มี 5 อย่าง ได้แก่ ทานกถา การพรรณนาเรื่องทาน, สีลกถา การพรรณนาเรื่องศีล, สักคกถา การพรรณนาเรื่องสวรรค์, กามาทีนวกถา การพรรณนาเรื่องโทษของกาม, เนกขัมมานิสังสกถา การพรรณนาเรื่องอานิสงส์แห่งการออกบวช (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/69/84-87) 4) อริยสัจ 4 เป็นการกล่าวถึงความจริงที่เกิดจากปัญญาดริสรู้ของ

พระพุทธเจ้า อันเป็นหลักสัมพันธแห่งเหตุผล มี 4 ประการ ได้แก่ 1) ทุกขอริยสัจ อริยสัจคือทุกข์ 2) ทุกขสมุท
ยอริยสัจ อริยสัจคือเหตุเกิดแห่งทุกข์ 3) ทุกขนิโรธอริยสัจ อริยสัจคือความดับทุกข์ 4) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
อริยสัจคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสัจ 4 แก่พุทธบริษัท เพื่อเป็นอัมมปฏิสันถาร
(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 35/189/163) 5) กถาวัตถุ 10 อย่าง เป็นการ
กล่าวถึงเรื่องที่ควรนำมาสนทนากันในหมู่ภิกษุ 10 อย่างได้แก่ 1) อัปปิจฉกถา (เรื่องความมกน้อย) 2) สันตญญู
กถา (เรื่องความสันโดษ) 3) ปวิเวกกถา (เรื่องความสงัด) 4) อสังสัคคกถา (เรื่องความไม่คลุกคลี) 5) วิริยารัมภ
กถา (เรื่องปรารภความเพียร) 6) สีลกถา (เรื่องศีล) 7) สมาธิกถา (เรื่องสมาธิ) 8) ปัญญาภกถา (เรื่องปัญญา)
9) วิมุตติกถา (เรื่องวิมุตติ) 10) วิมุตติญาณทัสสนกถา (เรื่องความรู้ ความเห็นในวิมุตติ) (อรรถกถาภาษาไทย
ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 3/69/490)

3. การวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า หลักปฏิสันถารประกอบ
ไปด้วย 4 ส่วน ได้แก่ (1) วิเคราะห์อามิสปฏิสันถาร เป็นการกล่าวถึงการต้อนรับด้วยวัตถุสิ่งของที่บุคคลพึงทำ
ต่อกัน โดยแบ่งวิเคราะห์อามิสปฏิสันถาร มีดังนี้ 1) ปฏิสันถารต่ออุปัชฌาย์ การต้อนรับพระอุปัชฌาย์ด้วยวัตถุ
สิ่งของ ซึ่งเป็นหน้าที่ของสังฆวิหาริกที่ต้องคอยปรนนิบัติรับใช้ท่าน ตามอุปัชฌายวัตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย
ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/64-66/79-87) 2) ปฏิสันถารต่ออาจารย์ การต้อนรับอาจารย์ด้วยวัตถุ
สิ่งของ เป็นหน้าที่ของอันเตวาสิกที่ต้องคอยดูแลรับใช้ท่าน ตามอาจารย์วัตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/78/107-109) 3) ปฏิสันถารต่อภิกษุ การต้อนรับภิกษุด้วยวัตถุสิ่งของ เพื่อแสดง
ความเคารพมีความยำเกรง และยินดีต้อนรับพระภิกษุที่มาเยือน ต้อนรับด้วยปัจจัย 4 ไม่กีดกันเสนาสนะ ได้รับ
การกราบไหว้ ลูกขึ้นต้อนรับ การทำอัญชลี การแสดงความเคารพ การได้อาสนะที่ดี ได้น้ำที่ดื่ม ได้อาหารที่ดี
ตามลำดับอาวุโส ภิกษุผู้จัดแจงเสนาสนะเว้นจากอคติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย: 7/310/121-122) 4) ปฏิสันถารต่อภิกษุณี การต้อนรับภิกษุณีด้วยวัตถุสิ่งของ เพื่อความประพฤ
ติเอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/102) 5) ปฏิสันถารต่อ
พระราชา การต้อนรับพระราชาด้วยวัตถุสิ่งของ การออกมารับเสด็จ เช่น โชติกเศรษฐีทำการต้อนรับเสด็จพระ
เจ้าพิมพิสารผู้เสด็จไปเยี่ยมชมปราสาท ให้พระราชาเสวยพระกระยาหารบนปราสาท ในเวลาพระองค์เสด็จ
กลับก็ยังถวายแก้วมณีอันมีค่ามากแก่พระราชา (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:
2/642-647) 6) ปฏิสันถารต่อญาติ การต้อนรับญาติทางสายโลหิตก็ดี ญาติทางธรรมก็ดี ด้วยวัตถุสิ่งของ
อนุเคราะห์เกื้อกูลกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/510/79-80) (2) วิเคราะห์
อัมมปฏิสันถาร เป็นการกล่าวถึงการต้อนรับด้วยธรรม การสนทนาธรรม การกล่าวอนุโมทนา ทำให้ผู้ฟังเกิด
ปัญญา ดังนี้ 1) อัมมปฏิสันถารต่ออุปัชฌาย์ การต้อนรับอุปัชฌาย์ด้วยการสนทนาธรรม การสอบถามปัญหา
ท่านพระสารีบุตรได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วสนทนาธรรม พระพุทธเจ้าจึงแสดงธรรมที่พระองค์แสดงแล้วให้
พระสารีบุตรฟัง จากนั้นท่านพระสารีบุตรก็นำมาถ่ายทอดแก่ลูกศิษย์ของท่าน ทำให้ศิษย์เหล่านั้นได้บรรลุธรรม
(อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/210) 2) อัมมปฏิสันถารต่ออาจารย์ การต้อนรับ
อาจารย์ด้วยการกล่าวต้อนรับ การสนทนาปราศรัย ท่านพระสารีบุตรเป็นผู้เคารพอาจารย์ทุกเมื่อ ไม่ว่าท่าน

พระอัสสชิผู้เป็นอาจารย์จะอยู่ทางทิศใด ท่านก็หันศีรษะไปทางนั้น เพราะท่านเป็นผู้เคารพอาจารย์ ธรรม (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/587) 3) ธรรมปฏิสันถารต่อภิกษุ การต้อนรับภิกษุ ด้วยการสนทนาธรรม การกล่าวทักทาย ถามข่าวสุขทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงทำธรรมปฏิสันถารด้วยการตรัสถาม ข่าวว่า “เธอสบายดีหรือ เธอยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ยังพออด พอทนได้อยู่หรือ” แล้วตรัสธรรมกถา ทำให้สาวก ผู้ฟังแล้วได้บรรลุธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 5/645/355-356) 4) ธรรมปฏิสันถารต่อภิกษุณี การต้อนรับภิกษุณีด้วยการให้โอวาท การแสดงธรรมแก่ภิกษุณี พระพุทธเจ้าทรงทำธรรมปฏิสันถารด้วยการแสดงธรรมแก่ภิกษุณี ทำให้ภิกษุณีได้บรรลุธรรม (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/644-655) 5) ธรรมปฏิสันถารต่อพระราชา การต้อนรับพระราชาด้วยการกล่าวธรรม การสนทนาปราศรัยชวนให้ระลึกถึงกัน รวมถึงการให้คำปรึกษาในเวลาทุกข์ใจ พระพุทธเจ้าทรงทำธรรมปฏิสันถารแก่พระเจ้าพิมพิสารผู้ทรงเคร่าโศกในเวลาที่พระนางมัลลิกาเทวีสิ้นพระชนม์ ทำให้พระราชาคลายจากอาการเคร่าโศกเสียพระทัย (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/112-113) 6) ธรรมปฏิสันถารต่ออมนุษย์ การต้อนรับผู้ที่มีอมนุษย์ด้วยการให้โอวาท แสดงธรรม รวมถึงการแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลไปให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/605-607) (3) วิเคราะห์ปฏิสันถารภายใน เป็นกล่าวถึงจิตต้อนรับอารมณ์ทั้งอิฏฐารมณ์ (อารมณ์ดี) และอนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ไม่ดี) ในชีวิตประจำวัน การรับอารมณ์เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำให้เกิดความรักความชัง บุคคลควรต้อนรับด้วยการรู้เท่าทันมีสติสัมปชัญญะในการรับอารมณ์ พระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุในการรู้เท่าทันอารมณ์ที่มากระทบผ่านทางทวารทั้ง 6 สรรวมอายตนะภายนอก อายตนะภายใน เพราะฉะนั้น การต้อนรับอารมณ์ทั้งดีและไม่ดีที่มากระทบ พระพุทธเจ้าสอนให้เป็นผู้ฉลาดในการต้อนรับอารมณ์ที่มากระทบด้วยความมีสติ เพราะว่าแขกผู้ไปเยือน เมื่อได้รับการต้อนรับที่ดี ก็ทำให้เกิดความพอใจยินดีจนลืมการสำรวมตนอาจจะไปเบียดเบียนบุคคลผู้เป็นเจ้าบ้าน อนึ่งแขกผู้ไปเยือน เมื่อไม่ได้รับการต้อนรับที่ดี ที่น่าพอใจ ก็ทำให้เกิดจิตปฏิฆะไม่พอใจ โกรธเกลียดต่อเจ้าของบ้าน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/75/79) (4) ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิสันถาร แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้ 1) ผลที่เกิดขึ้นจากอามิสปฏิสันถาร การต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยวัตถุสิ่งของให้แก่ผู้มาเยือน หรือช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัย 4 ตามสมควร โดยไม่หวังแทนและไม่หวังผลตอบแทน แม้แต่โจรผู้โหดร้ายคิดจะมาปล้นเอาของในวัด ด้วยการทำปฏิสันถารนี้ จึงทำให้โจรเกิดความเลื่อมใส เพราะฉะนั้น การต้อนรับที่ดี ทำให้แขกผู้มาเยือนเกิดความพอใจ ย่อมได้รับอานิสงส์มากมาย ย่อมยังลาภที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น ย่อมยังลาภที่เกิดขึ้นแล้ว ให้มั่นคง ย่อมยังผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใส ย่อมยังผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ใสเลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป 2) ผลที่เกิดขึ้นจากธรรมปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยธรรม การถามตอบปัญหา ไขข้อสงสัยให้แก่ผู้มาเยือน ทำให้ผู้มาเยือนนั้นได้คลายความสงสัย ย่อมมีอานิสงส์มากมาย ประโยชน์สูงมีการบรรลุธรรม เป็นต้น พระพุทธเจ้า ทรงทำธรรมปฏิสันถารแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้มาสู่สำนักของพระองค์ พระองค์ทรงตรวจดูอุปนิสัยของบุคคลเหล่านั้นแล้ว ทรงแสดงธรรมแก่พวกเขา บางพวกได้ฟังธรรมแล้ว เกิดความเลื่อมใส ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ก็มี บางพวกได้บรรลุธรรมก็มี เพราะฉะนั้น การทำธรรมปฏิสันถารต่อแขกผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยอันดีงาม ตามสมควรแก่ผู้มาเยือน ทำให้เกิดความประทับใจ ย่อมยัง

ลาภที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น ย่อมยังลาภที่เกิดขึ้นแล้ว ให้มั่นคง ย่อมยังผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใส ย่อมยังผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ใส่เลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/690-694/200-203)

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ปฏิสันถารหรือการต้อนรับเป็นคติของคนไทยแต่โบราณว่า อันวิสัยคนไทยแต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ เป็นการแสดงถึงน้ำใจไมตรีจิตและการมีสัมพันธ์ที่ดีของสังคมไทยด้วยการนำวัตถุ สิ่งของมารับรองผู้มาเยือนด้วยอาหาร เครื่องใช้ ที่พักอาศัย และยารักษาโรค เรียกว่า อามิสปฏิสันถาร หรือการต้อนรับด้วยการสนทนาธรรม การให้คำปรึกษา การชี้ทางแก้ไขปัญหาให้ข้อคิดเตือนใจด้วยหลักธรรม เรียกว่า ธรรมปฏิสันถาร นอกจากนี้ การต้อนรับยังเป็นการแสดงออกถึงการเคารพซึ่งกันและกันระหว่างผู้ที่ทำการต้อนรับกับผู้ที่มาเยือนจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนา เมื่อพิจารณาการต้อนรับในลักษณะอามิสปฏิสันถารและธรรมปฏิสันถารหากนำมาปฏิบัติแล้วมีคุณค่าและอนุภาพตามหลักธรรมคำสอน ดังนั้น การต้อนรับที่ดีจึงมีความสำคัญและให้คุณประโยชน์คือ การเกื้อกูล เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ มิตรไมตรี ความสุข ความสามัคคี ความสงบ ประโยชน์สูงสุด คือ การบรรลุธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

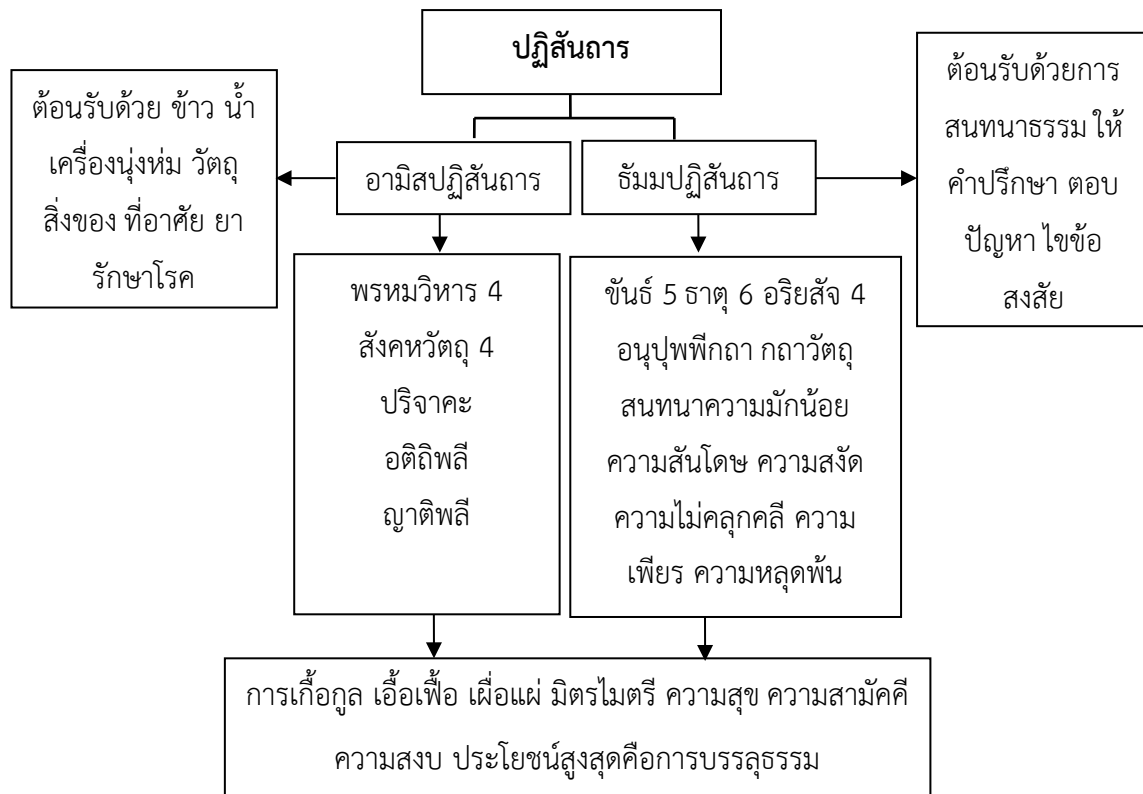
1. ศึกษาปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า ปฏิสันถารในพระพุทธศาสนามี 2 อย่าง ได้แก่ อามิสปฏิสันถาร และธรรมปฏิสันถาร อามิสปฏิสันถาร คือ การต้อนรับด้วยอามิสประกอบด้วยการนอบน้อม เคารพ กราบไหว้ บูชาด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ จีวร อาหารบิณฑบาต เสนาสนะที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค การบูชาด้วยเครื่องสักการะ ด้วยดอกไม้ มาลา ของหอม สำหรับธรรมปฏิสันถาร คือ การต้อนรับด้วยการให้ธรรมะ ด้วยการอธิบายธรรม การต้อนรับด้วยการสนทนาธรรม ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้ต้อนรับพระสาวกพระสาวิกอาอุบาสกและอุบาสิกาด้วยธรรมปฏิสันถาร พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระอานนท์ พระอนนรุทธะ ได้ต้อนรับกันและกันด้วยธรรมปฏิสันถาร สอดคล้องกับ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) (2545) ได้กล่าวถึงปฏิสันถารไว้ในหนังสือ “มงคล 38 ประการ” ความตอนหนึ่งว่า อามิสปฏิสันถารและธรรมปฏิสันถาร คือ การต้อนรับที่ทำพอดีสมควรแก่ฐานะของแขก มีการลูกรับ เป็นต้น หรือช่วยเหลือสงเคราะห์ เป็นที่ปรึกษา แก้ปัญหาต่าง ๆ และช่วยทำกุศลให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี การแสดงความเคารพในปฏิสันถาร 2 อย่างนั้น สำหรับพระภิกษุสามเณร พึงปฏิบัติต่อพระภิกษุด้วยกัน และฆราวาสผู้มาเยือน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) (2542) ได้กล่าวถึงมารยาทว่า มารยาทในการเคารพที่ควรทำควรกราบไหว้พระสงฆ์ ในหมู่พระสงฆ์ก็แสดงความเคารพกันตามลำดับพรรษา หรือตามลำดับอายุน้อยเคารพพระสงฆ์อายุมาก มิใช่การแสดงความเคารพตามเกียรติยศ อำนาจ ดังเช่น พระสงฆ์ผู้เป็นอริยบุคคลเป็นพระอรหันต์แต่อ่อนพรรษากว่า ก็แสดงความเคารพแก่พระสงฆ์ที่มีพรรษามากกว่า เพื่อความดีงามและการอยู่ร่วมกันของสงฆ์ และเป็นการแสดงความเคารพในธรรมและสมณสาธูป การต้อนรับนั้นยังเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือกันและกัน และสอดคล้องกับพระมหาสุชิน สุชีโว (2546) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า การรู้จักสงเคราะห์ซึ่งกันและกันสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันด้วยการต้อนรับนั่นเอง เป็นการรวมน้ำใจ

หรือการเชื่อมสัมพันธ์ใจคนให้เป็นหนึ่งเดียว ด้วยการแสดงออกซึ่งความเอื้อเฟื้อ ความรัก ความปรารถนาดี ความสามานสามัคคี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันซึ่งกันและกัน ด้วยการสงเคราะห์ให้ความช่วยเหลือ ด้วยการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ด้วยสัมพันธภาพไมตรี อันเกิดจากการเห็นอกเห็นใจกัน เข้าใจในกันและกัน เพื่อยึดเหนี่ยวประสานสามัคคีกันไว้ การรวมเข้าด้วยกัน การไม่ทะเลาะวิวาท ความพร้อมเพรียงและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมเข้าเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

2. ศึกษาหลักธรรมที่สัมพันธ์ที่เกี่ยวกับปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมพรหมวิหาร 4 หลักสังคหวัตถุ 4 ประการ และพลี 5 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวกับอามิสปฏิสันถาร สำหรับส่วนหลักธรรมชั้น 5 ธาตุ 6 อนุปพพิกขา อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวกับอามิสปฏิสันถาร สอดคล้องกับ สำนัก มหัทธนาตุล (2562) ได้ศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรเพื่อวิถีชีวิตที่สมดุลตามแนวพุทธจิตวิทยา” พบว่า การเสริมสร้างสุขภาพกายด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ เครื่องแต่งกาย (จีวร) อาหาร (บิณฑบาต) ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) และยารักษา (เภสัช) ซึ่งเป็นสิ่งที่พระภิกษุสงฆ์จำเป็นต้องบริโภครวมและตามหลักการสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ การให้ทาน การพูดจาอ่อนหวาน การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ และความสม่ำเสมอ เป็นการเสริมสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของบุคคลในสังคมที่ควรนำมาปฏิบัติร่วมกับการต้อนรับผู้มาเยือน และสอดคล้องกับ ชัยพร มีทวี และเพชรเดช เสมานู (2565) ได้ศึกษาเรื่อง “การให้บริการประชาชนตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของสำนักงานช่างรังวัดเอกชน ในกำกับกระทรวงมหาดไทย เขตเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการให้บริการตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของสำนักงานช่างรังวัดเอกชน ในกำกับกระทรวงมหาดไทย เขตเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด โดยรวมอยู่ในระดับมาก หลักสังคหวัตถุ 4 จึงเป็นหลักธรรมอันยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน อันเป็นไปเพื่อการสงเคราะห์ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ให้มีความรักสามัคคี สำนักงานช่างรังวัดเอกชน ในกำกับกระทรวงมหาดไทย เขตเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด มีการประยุกต์หลักสังคหวัตถุ 4 ไปใช้ในการให้บริการ มากอยู่พอสมควร โดยเฉพาะด้านอาคารสถานที่ ด้านเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ ด้านการอำนวยความสะดวก และด้านการให้บริการอย่างเท่าเทียม และสอดคล้องกับ พระมหาอภิพล อภิพล (2562) ได้ศึกษาเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมจิตสำนึกหลักพลีกรรม 5 ในสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า การแสดงมารยาทอันดีงามของเจ้าบ้าน เป็นคุณธรรมที่ดีที่ทุกคนควรปฏิบัติ ด้วยการทักทายด้วยสีหน้าแสดงความยินดี ด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส ควรแสดงความเห็นใจเมื่อแขกมาปรับทุกข์ด้วย อย่าตำหนิหรือตำหนิต่อหน้าแขก ถ้าเขามาขอความช่วยเหลือ ถ้าพอช่วยได้ก็ช่วยไปตามควร ถ้าช่วยไม่ได้ก็แสดงความเห็นใจ ให้คำแนะนำที่เป็น ประโยชน์ แต่อย่างไรก็ตามบรรดา สงขาว และพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (2563) ได้ศึกษาเรื่อง “กระบวนการให้คำปรึกษาของนักโหราศาสตร์ในสมาคมโหราศาสตร์นานาชาติ ด้วยหลักพุทธสันติวิธี” พบว่า คุณลักษณะของสัมพันธภาพกัลยาณมิตรอันอ่อนโยนเชื่อมสมานการสื่อสารพูดคุยและแสดงออก การดูแลผู้มาเยือนให้เสมือนดูแลญาติมิตร ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ด้วยท่าทีที่เป็นมิตร ด้วยความรักความเมตตา กรุณา ใส่ใจ โดยอาศัยหลักกัลยาณมิตร หลักพรหมวิหารธรรม

3. ศึกษาหลักปฏิบัติในการปฏิสังขรณ์ตามแนวพระพุทธศาสนาพบว่า วิธีปฏิบัติอามิสปฏิสังขรณ์ต่ออุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธินิหาริกปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ด้วยการรับใช้อย่างใกล้ชิดคอยตักน้ำฉันน้ำใช้ เคารพกราบไหว้ อันเตวาลิก ปณินัตติอุปัฏฐากพัตวี เคารพกราบไหว้อาจารย์ ภิกษุภิกษุณีปฏิสังขรณ์กับพระราชาด้วยการถวายสิ่งของที่ทรงพระประสงค์ ภิกษุภิกษุณีปฏิบัติกับญาติด้วยการให้วัตถุสิ่งของภิกษุภิกษุณีปฏิสังขรณ์กับโจรด้วยการให้สิ่งของ ส่วนธัมมปฏิบัติสังขรณ์ ภิกษุภิกษุณีควรให้ธรรมะแก่พุทธบริษัทที่มาหาถึงที่อยู่อาศัย ผู้ประสงค์อยากฟังธรรม สอดคล้องกับอนุรักษ์ สาแก้ว (2560) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบพฤติกรรมเชิงพุทธของครอบครัวในสังคมไทย” พบว่า กระบวนการขัดเกลาสังคมทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ เด็กที่เกิดมาจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ของสังคม สามารถอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างราบรื่น เป็นผู้รู้คุณธรรม คุณค่า และอุดมคติที่สังคมยึดมั่น ซึ่งการขัดเกลาทงสังคมอาจเป็นไปในทางตรง เช่น สอนพูด สอนมารยาท และทางอ้อม และการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม มีวิถีพุทธได้แก่ การพนมมือ ไหว้ กราบพระ กราบผู้ใหญ่ การฝึกพฤติกรรมในการนั่ง ยืน การลุกขึ้นต้อนรับ รับส่ง ของแก่พระภิกษุ มารยาทการสนทนา การพูดจาไพเราะ การสำรวมกิริยามารยาท และสอดคล้องกับ สาธุมหัทธนาตุล (2561) ได้ศึกษาเรื่อง “ศีลห้า: เกณฑ์ชีวิตและการเสริมสร้างสันติสุขของบุคคลและสังคม” พบว่า การรักษาศีลห้าเป็นการส่งเสริมการรักษาสันติสุขของบุคคลและสังคมบนพื้นฐานซึ่งเป็นหลักพึงปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้ถือศีลห้าและพึงปฏิบัติต่อบุคคลที่อาศัยร่วมกันในสังคมให้บริสุทธิ์และสมบูรณ์อยู่เสมอด้วยกิจกรรมบูรณาการแนวคิดเชิงพุทธก่อให้เกิดปัญจะสันติสุข ได้แก่ความสันติสุขที่เกิดขึ้นกับชีวิต ทรัพย์สินครอบครัว ข้อมูลข่าวสาร และสุขภาพ และสอดคล้องกับพระอภิชัย อภิวัฒน์โน (2559) ได้ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรม เพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” พบว่า ครอบครัวจะมีความเข้มแข็ง ต้องมีการอบรมบ่มนิสัยของสมาชิกในครอบครัวให้มีคุณธรรมโดยเฉพาะการเป็นผู้มีความเคารพอ่อนน้อม มีสัมมาคารวะ ต่อผู้ใหญ่ การให้เกียรติกันและกัน และการต้อนรับปราศรัยวิธีการเสริมสร้างความเคารพกันให้เกียรติผู้น้อยต่อเคารพผู้ใหญ่ นอกจากนี้ สอดคล้องกับสฤกษ์เทพ สุขแก้ว (2561) ได้ศึกษาเรื่อง “สมรรถนะในการปฏิบัติงานต้อนรับส่วนหน้าของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา สาขาวิชาการโรงแรม” พบว่า การต้อนรับอาศัยผู้มีความรู้ความสามารถในการดูแลบริการ มีกิริยามารยาทสุภาพอ่อนน้อม มีรอยยิ้มที่เป็นมิตร และแต่งกายอย่างสะอาดถูกสุขอนามัย

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยขอเสนอองค์ความรู้จากงานวิจัย ดังนี้

ปฏิสันถารหรือการต้อนรับ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ อามิสปฏิสันถาร ประกอบด้วยการต้อนรับผู้มาเยือนด้วยอาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม วัตถุสิ่งของที่พักอาศัยและยารักษาโรค จะเห็นได้ว่าการต้อนรับด้วยอามิสปฏิสันถารเป็นธรรมเนียมของไทยดั้งเดิมนานาชาติว่า “อันธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ” จึงเป็นสิ่งที่ผู้ให้การต้อนรับควรประพฤติปฏิบัติเพราะการต้อนรับด้วยอามิสปฏิสันถารนี้เป็นการหล่อหลอมและอบรมจิตใจของผู้ต้อนรับให้เป็นผู้มีประพฤตินิยามควบคู่กับอามิสปฏิสันถาร ได้แก่พรหมวิหาร 4 อันเป็นหลักธรรมครองใจที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติในทางประเสริฐทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจที่มีต่อกันและกัน ได้แก่ ทาน ปิย วาจา อตถจริยา สมานัตตตา หลักปริจาคะ ได้แก่ การบริจาค การเสียสละ การบำรุงสงเคราะห์ หลักอติถิพลี ได้แก่ การเสียสละดูแลใช้ทรัพย์สินและสิ่งของของตนดูแลผู้มาเยือน และญาคติพลี ได้แก่ การดูแลสงเคราะห์ช่วยเหลือญาติผู้มาเยือน และอัมมปฏิสันถาร ประกอบด้วยการต้อนรับด้วยการสนทนาธรรม การให้คำปรึกษา การตอบปัญหาไขข้อสงสัย การให้คติธรรมแนะนำสั่งสอน การพูดจาชักชวนด้วยไมตรีจิต ใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสและคำพูดที่อ่อนหวาน ซึ่งหมายรวมถึงการปฏิบัติโดยสมควรแก่ธรรมต่อผู้มาเยือน อัมมปฏิสันถารจึงเป็นการปฏิบัติของผู้ให้การต้อนรับควบคู่กับการนำหลักธรรมมาใช้ในการต้อนรับ ได้แก่ ขันธ 5 ธาตุ 6 อริยสัจ 4 อนุปพุทติกถา ถกถาวัตถุ สนทนาความมักน้อย ความสันโดษ ความสงัด ความไม่คลุกคลี ความเพียร ความหลุด

พันและวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งในการต้อนรับผู้มาเยือนนี้ ทางพระพุทธศาสนาถือเป็นกิจสำคัญในความเป็นผู้เคารพในปฏิสันถาร ในทางพระวินัยจัดอยู่ในอาคันตุกวัตร คือ การต้อนรับแขกผู้มาเยือนไม่ว่าจะเป็นพระหรือชาวบ้านก็นิยมนับถือว่าการต้อนรับเป็นความดี เป็นเครื่องสมานสามัคคีและการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จะเห็นได้ว่าการต้อนรับด้วยอามิสปฏิสันถารจึงเป็นธรรมเนียมของไทยดังสำนวนไทยที่ว่า “อันธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ” เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ต้อนรับกระทำอามิสปฏิสันถารและธัมมปฏิสันถารแก่ผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยที่ดีงาม ตามสมควรแก่ผู้มาเยือนแล้วทำให้ผู้มาเยือนประทับใจรู้สึกดี มีความสุขยิ่งขึ้นและอยากจะกลับมาเยือนอีกครั้ง และยังส่งผลต่อการสร้างวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการเกื้อกูลเอื้อเฟื้อ เพื่อแม่ มิตรไมตรี ความสุข ความสามัคคี ความสงบ ประโยชน์สูงสุดคือการบรรลุมรรคผล นิพพาน

สรุป

การปฏิสันถารหรือเรียกอีกอย่างว่าการต้อนรับ เป็นการต้อนรับแขกผู้มาเยือน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีอย่างเหมาะสมด้วยกาย วาจา ใจและก่อให้เกิดความซาบซึ้งในอัธยาศัยไมตรี โดยแบ่งเป็นการต้อนรับด้วยอามิส (อามิสปฏิสันถาร) คือ การต้อนรับทางกาย กล่าวคือ การต้อนรับหรือรับรองผู้มาเยือนด้วยเครื่องอุปโภคบริโภค และการต้อนรับด้วยธรรม (ธัมมปฏิสันถาร) คือ การต้อนรับทางใจ กล่าวคือ เป็นการต้อนรับและสนทนาด้วยธรรม การแบ่งปันธรรม การให้คำปรึกษาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะที่กล่าวได้ว่ามีคุณค่ายิ่งเพราะนอกเหนือจากการต้อนรับแล้วยังเป็นการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า ดังนั้น ปฏิสันถารจึงมีความสำคัญยิ่งในการต้อนรับแขกผู้มาเยือนให้ดี ต้องหมั่นดูแลต้อนรับด้วยจิตใจที่เบิกบานแจ่มใส เพราะจะทำให้ผู้ที่มาเยือนรู้สึกสบายใจ มีความสุข นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าการต้อนรับมีสำคัญต่อผู้ทำหน้าที่ต้อนรับเพราะผู้ต้อนรับควรนำเอาพระรัตนตรัยมาอยู่ภายในจิตใจตนเองก่อน จึงจะแสดงออกมาพร้อมที่จะให้การต้อนรับผู้มาเยือนด้วยการแบ่งปันความสุข ซึ่งถือได้ว่าเป็นกุญแจพิเศษแห่งการต้อนรับผู้มาเยือนด้วยความรักและปรารถนาดีจากผู้ต้อนรับ จนทำให้ผู้มาเยือนเกิดความเลื่อมใสและประทับใจพร้อมที่จะรับเอาอามิสปฏิสันถารและธัมมปฏิสันถารกลับไปปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า วัดเป็นศาสนสถานที่พุทธศาสนิกชนศรัทธาและเลื่อมใสในการเข้าไปประกอบศาสนพิธีและเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางวัดจัดเพื่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและประชาสัมพันธ์เผยแพร่วัด ดังนั้นวัดในประเทศไทยควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังกฤษฎาสมณेरหรืออุบาสิกอุบาสิกาเป็นผู้ทำหน้าที่ปฏิสันถารประจำวัด ทั้ง 2 แผนก คือ แผนกอามิสปฏิสันถารและแผนกธัมมปฏิสันถาร

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ศึกษาวิเคราะห์มารยาทในการปฏิสังขารในสังคมไทย เพื่อมิตรภาพของการอยู่ร่วมกันในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมไทย ดังนั้น มารยาทในการต้อนรับที่คนในสังคมต้องรู้และเข้าใจในการต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยอันดีงาม ตามสมควรแก่ผู้มาเยือน ทำให้เกิดความประทับใจในการต้อนรับ และควรนำผลจากการวิเคราะห์มารยาทในการปฏิสังขารมาจัดทำเป็นคู่มือเพื่อเผยแพร่และนำไปใช้เป็นแนวปฏิบัติเดียวกัน

2.2 ศึกษาวิเคราะห์ธัมมปฏิสังขารกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา อันเนื่องจากในสมัยพุทธกาล มีประวัติของพุทธสาวก อุบาสกและอุบาสิกามีพระพุทธเจ้าทรงให้การต้อนรับด้วยธัมมปฏิสังขาร หลังจากแสดงธรรมจบผู้มาเยี่ยมเยียนก็ได้บรรลุธรรม ดังนั้น คุณของธัมมปฏิสังขารจึงเป็นอานิสงส์ยิ่งที่ควรศึกษาวิเคราะห์ร่วมกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- ชัยพร มีทวี และเพชรเดช เสมานู. (2565). การให้บริการประชาชนตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของ สำนักงานข้าง
รังวัดเอกชนในกำกับกระทรวงมหาดไทย เขตเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารรัฐศาสตร์สาส์น*.
1(1), 59-72.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์ช่อระกา.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). (2545). *มงคล 38 ประการ*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2542). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุชิน สุธิโว. (2546). *การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท*.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอภิพล อภิพล. (2562). *แนวทางการส่งเสริมจิตสำนึกหลักพิธีกรรม 5 ในสังคมไทยปัจจุบัน*. *วารสาร
สังคมศาสตร์และวัฒนธรรม*. 3(1), 1-16.
- พระอภิชัย อภิวัฒน์. (2559). การประยุกต์ใช้หลักการวธธรรม เพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข. *วารสาร
สันติศึกษาปริทรรศน์*. 9(2), 174-187.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- วรรณิดา สงขาว และพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2563). กระบวนการให้คำปรึกษาของนักโหราศาสตร์ในสมาคมโหราศาสตร์นานาชาติ ด้วยหลักพุทธสันติวิธี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์*. 8(4), 1539-1551.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2556). *วินัยมุขเล่ม 3*. พิมพ์ครั้งที่ 33. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สฤณีเทพ สุขแก้ว. (2561). สมรรถนะในการปฏิบัติงานต้อนรับส่วนหน้าของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา สาขาวิชาการโรงแรม. *วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี*. 12(2), 1-19.
- सानุ มหัทธนาดุล และสรिता มหัทธนาดุลย์. (2562). การเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรรวมเพื่อวิถีชีวิตที่สมดุลตามแนวพุทธจิตวิทยา. *วารสารมหาจุฬานาครทรรณ*. 6(3), 1161-1172.
- सानุ มหัทธนาดุล. (2561). ศิลห้: เกณฑ์ชี้วัดและการเสริมสร้างสันติสุขของบุคคลและสังคม. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*. 7(2), 605-616.
- อนุรักษ์ สาแก้ว. (2560). การพัฒนารูปแบบพฤติกรรมเชิงพุทธของครอบครัวในสังคมไทย. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*. 6(2), 73-84.